Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

cultureel erfgoed

1.110525180003

ID249
C2
22-2-2011

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is het kennisinstituut voor archeologie, monumenten en cultuurlandschap. Deze kennis zet de Rijksdienst in om met wetten en regels het erfgoed te beschermen en te ontwikkelen.

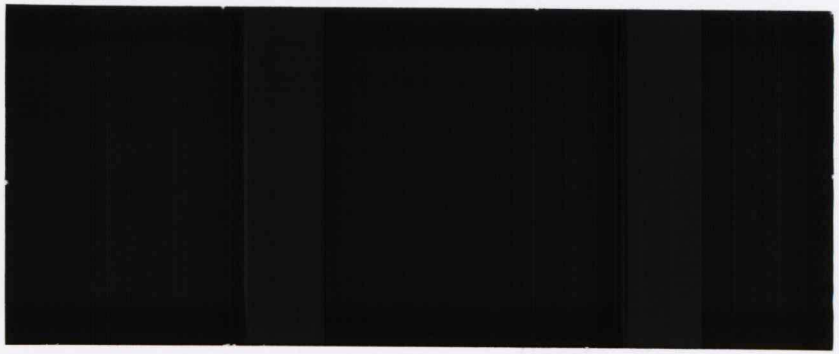

monumenten

1.110525180004

Beschermd stadsgezicht Nieuwe Plantage

Datum in procedure: 27-06-2005

Datum aanwijzing:

- 2 FEB. 2011

Errata:

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd stadsgezicht Nieuwe Plantage
gemeente Delft (Zuid-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

1.110525180005

Delft, Nieuwe Plantage

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Nieuwe Plantage in de gemeente Delft als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

1.110525180006

Inleiding

Het beschermd stadsgezicht de Nieuwe Plantage omvat het gebied dat ten noorden ligt van het beschermd stadsgezicht Delft. De Nieuwe Plantage omvat vooral vele aaneengesloten twee-, drie- en vierlaagse herenhuizen uit de tweede helft van de 19e eeuw.

Ontstaan en ontwikkeling *(kaart 2 en 3)*

Oorspronkelijke structuur (kaart 2)
Evenals van de binnen de Delftse stadsgrachten gelegen gronden is ook hier de oorspronkelijke structuur vanouds bepaald door de uiterst regelmatige blokverkaveling van de laagveengronden, die overgaat in een strokenverkaveling. Belangrijk was de aanwezigheid van enkele natuurlijke stroompjes. Als onderdeel van de ontwikkeling van de vroegste middeleeuwse kern werd een van die stroompjes - na een watersnood omstreeks 1164 - vergraven en verlegd. Hierbij werd dit water, waaraan Delft zijn naam ontleent, vóór het begin van de 13e eeuw rechtgetrokken en verlengd naar het noordwesten, waarna het als basis voor een nieuwe ontginning ging functioneren. De bijzonder regelmatige verkavelingsstructuur van Delft, stamt dus uit de 12e en 13e eeuw.

Door de stadsrechtverlening aan Delft, door graaf Willem II, in het jaar 1246, en latere aanvullingen daarop ontstond de middeleeuwse stad die in 1355 zijn definitieve contour kreeg. De stad werd omringd door uiteenlopende ambachtsheerlijkheden. Aan de noordzijde van de stad stond aan weerzijden van de 'Delf' (later hier Noordeinde en buiten de omwalling Delftse Vliet) een stadspoort; op de westelijke kade de Wateringsepoort en op de oostelijke kade de Haagpoort. Buiten de poorten ontstond in de middeleeuwen een kleine voorstad met langs de oostelijke kade (Haagweg) over een lengte van ongeveer 300 meter vrijwel aaneengesloten bebouwing. Rond 1572 werd deze bebouwing afgebroken om een vrij schootsveld te hebben en om er het bastion aan te kunnen leggen.waarvan de ligging in de stedenbouwkundige structuur nu nog herkenbaar is als het plantsoen het Kalverbos. Van het water rond dit bastion resteert alleen nog aan de westzijde de huidige havenkom naast de Gist- en Spiritusfabriek.

De wegen door de twee stadspoorten kwamen direct buiten de poorten samen en verkeer werd over de achterzijde van het bastion oostwaarts geleid en via een brug naar de Buitenweg. Verkeer richting Wateringen kon via de Lepelbrug de westelijke over van de Delftse Vliet bereiken terwijl verkeer in de richting van Den Haag over de oostzijde van de Delftse Vliet werd geleid. Op het bastion voor de genoemde poorten was een scheepswerfje gevestigd, bestemd voor de trekschuiten. Opzij van dit bastion vertrok tot halverwege de 19e eeuw de trekschuit naar Den Haag. Enige in oorsprong mogelijk nog 18e-eeuwse woningen en loodsen herinneren nog aan die tijd. Buiten de singelgracht, aan de noordoostkant van dit bastion lag langs de Haagweg een groot terrein dat op een 17e-eeuwse stadsplattegrond als Nieuwe Plantage en op een 18e-eeuwse kaart als 't Bosje wordt aangeduid. Het betreft de vroegere stadsboomkwekerij, rond 1800 ook aangeduid als Kalverbos. Die laatste naam is later overgegaan naar het plantsoen op het voormalige bastion waarin een begraafplaats was aangelegd.. Ten oosten van het bastion lagen aan de noordelijke singelgracht vele bleekvelden. Langs de buitenzijde van de singelgrachten, en ook buiten de bastions, lag over de totale lengte een

(met bomen beplante) weg, die de Buitenweg en later Singelweg werd genoemd die - naar de oorspronkelijke betekenis - de eigenlijke 'singel' was en die eigenlijk de juridische grens vormde van het stedelijk territoir. In deze weg lagen verscheidene bruggen, waaronder de Geuzenbrug, later Lepelbrug genoemd, over de Delftsche Vliet.

Ontwikkeling in de 19e en 20e eeuw (kaart 3 t/m 5)
Bij het ingaan van de 19e eeuw lag Delft nog steeds ingesnoerd tussen de aangrenzende ambachtsheerlijkheden die in 1816 waren omgezet in gemeenten. Hierbij bestond er lange tijd een tamelijk onoverzichtelijke toestand, maar rond 1826 werd een ruil van gronden uitgevoerd, waardoor de gemeente Hof van Delft ten westen van Schie en Vliet kwam te liggen, terwijl Vrijenban zich geheel aan de oostzijde daarvan ging uitstrekken.
De stad was vanuit het noorden in hoofdzaak ontsloten via de trekvaart de Delftsche Vliet en de al in de middeleeuwen aangelegde landweg op de oostelijke kade die in de Franse Tijd werd verhard als straatweg naar Den Haag. Als onderdeel van de verbetering van de ontsluiting van Delft werden rond het jaar 1840 de stadsmuren gesloopt, inclusief bijna alle stadspoorten.

De bebouwing aan de Nieuwe Plantage ontstond vanaf omstreeks 1880 op buiten de stadsgracht gelegen gronden, die toentertijd behoorden tot de voormalige gemeente Vrijenban. De verlegging van het scheepvaartkanaal van de stadsgracht naar het noorden vond plaats in de jaren 1891-1894, terwijl de stadsgracht ter plaatse in dezelfde tijd is gedempt en toen als plantsoen werd ingericht.
Het plantsoen langs de Nieuwe Plantage (toen nog Oostsingel genaamd) en op het voormalige bastion werd in 1894 ontworpen door tuinarchitect H.A.C. Poortman; de bebouwing was al enige jaren eerder grotendeels gerealiseerd door plaatselijke speculatiebouwers. Hier verrees in 1878 het raadhuis van de gemeente Vrijenban. Op enkele panden na - in het bijzonder het huis Waller op nummer 29 (nu 29-46), uit 1907, gebouwd voor een onderdirecteur van de gistfabriek - dateert de bebouwing aan de Nieuwe Plantage van voor 1900.
Het verder naar het noordwesten gelegen deel van de Nieuwe Plantage werd iets later bebouwd, namelijk in de jaren 1887-1913. Dit deel van de Nieuwe Plantage maakte tot 1929 deel uit van de straatweg naar Den Haag en droeg toen de naam Haagweg. De brugwachterswoning stamt uit 1894, toen ter plaatse een ijzeren draaibrug over het nieuwe kanaal in gebruik was genomen.

Langs de noordzijde van de singelgracht was ondertussen een gedeelte van de voormalige bleek- en tuingronden vanaf ongeveer 1880 heringericht en verkaveld voor woningbouw. Een aantal speculatiebouwers bracht er vanaf 1884 (grotendeels) rijtjes aaneengesloten herenhuizen tot stand, waarna op enige opengebleven percelen later alsnog bebouwing werd gerealiseerd. Een zeer belangrijke ruimtelijke ingreep was de totale demping van de noordelijke gracht, nadat het omleidingskanaal in gebruik was genomen. De demping leidde tot de aanleg van een langgerekt plantsoen met een markant reliëf, dat werd ontworpen door H.A.C. Poortman. De demping van de gracht betekende tevens dat de eeuwenoude grens tussen Vrijenban en Delft in dit gebied vervaagde, hoewel de rechten en plichten aan weerszijden ervan verschilden. Na de aanleg van het plantsoen werden de erlangs lopende straat, voordien Oostsingel geheten, het plantsoen op het bolwerk en het stuk Haagweg tot aan de draaibrug, in 1915

omgedoopt in'Nieuwe Plantage', vernoemd naar de 17e-eeuwse naam - maar de bebouwing aan de noordzijde lag formeel nog tot 1921 in Vrijenban. In dat jaar werd deze gemeente namelijk opgeheven en het een deel van het grondgebied ervan bij Delft gevoegd.

Iets verder naar het noordwesten, eveneeens onder Vrijenban, langs de toenmalige Haagweg, kwamen de ontwikkelingen iets later op gang. Daar kwamen vanaf omstreeks 1895 eveneens enige (blokjes) middenstandswoningen tot stand en was - dwars daarop - bovendien een doodlopend straatje met ongeveer 25 tweelaagse arbeiderswoningen gebouwd, de huidige Pieter Hendrikstraat. De van rond 1870 daterende stoomoliemolen ter plaatse werd toen gesloopt. Zuidelijk van de draaibrug was in 1894 een dubbele brugwachterswoning gerealiseerd, die - in tegenstelling tot de brug zelf - tegenwoordig nog aanwezig is. Naast de brugwachterswoning staat bovendien een voormalig brandspuithuisje van de gemeente Vrijenban dat ook uit het eind van de 18e eeuw dateert. Enkele (resten van) kavelslootjes en ook de naam 'Plantagehoeve' op een voormalige boerderij herinneren nog aan het agrarisch-landelijk verleden van deze gronden.

Bij de herinrichting van ongeveer 1930 werd de verkeersroute naar Den Haag verlegd via de nieuwe Reineveldbrug en werd deze aansluiting de Vrijenbanselaan genoemd. De nieuwe weg vergde een doorsnijding van de bebouwing van de Nieuwe Plantage waarvoor overigens slechts een voormaige paardentramremise moest wijken.. Het min of meer driehoekige gebied tussen de Nieuwe Plantage, het kanaal en de Vrijenbanselaan bleef daarna vrijwel onbebouwd. Rond 1930 werd er nog een kort zijlaantje gerooid - Klein Vrijenban genoemd - waaraan enkele villa's werden gebouwd, maar verder is het gebied, dat als Wallertuin bekend staat, als particuliere tuin ingericht.

1.110525180007

Huidig ruimtelijk karakter *(kaart 1 en 4)*

Het plantsoen ter plaatse van de voormalige stadsgracht vormt de grens met het beschermd stadsgezicht Delft. Dit plantsoen tussen het huidige Koningsplein en de Nieuwe Plantage is eenvoudig van opzet als gevolg van de langgerekte structuur. Er is enig reliëf aangebracht en verder is er een licht slingerend wandelpad aangelegd met een aantal korte dwarspaden. De zuidzijde van het plantsoen is deels beplant met bomen en struiken. Het tamelijk open plantsoen draagt veel bij aan het voorname karakter van de herenhuizen aan de noordzijde ervan. De inrichting wijkt weinig af van de in inrichting uit het begin van de 20e eeuw.
Het aangrenzende plantsoen het Kalverbos ligt in het in 1976 aangewezen beschermde stadsgezicht Delft. Een vermoedelijk rond 1920 daterende tuinaanleg tussen het Rijn-Schiekanaal en de Nieuwe Plantage werd tot ver na de Tweede Wereldoorlog privé onderhouden, maar het terrein is daarna sterk in verval geraakt. Op de vroegere gazons zijn bomen gaan groeien. De tuinen bevatten nog een variatie aan hoog opgaande bomen en ze dragen hierdoor bij aan het groene karakter van de kanaaloevers. Een aantal (ruïneuze) muurdelen, met onder meer geglazuurde baksteen, herinnert hier nog aan de vermoedelijk in Architectonische Stijl ingerichte tuin. Ten tijde van de aanwijzing van het bechermde stadsgezicht zijn er plannen van een latere eigenaar om het gebied weer in een fraaie tuin te herscheppen.

Aan de westzijde van de tuin verheft zich het talud van de Vrijenbanselaan, die in circa 1930 een tuin behorend bij een huis aan de Nieuwe Plantage doorsnijdt. Aan de andere zijde - aan de westkant - van het talud bevindt zich nog het, tegenwoordig openbare restant van deze tuin, waarin onder meer een kleine waterpartij is gelegen en dat in 2008 naar de oorspronkeliijke eigenaar Tutein Noltheniusplantsoen is gedoopt.

Voor het overige wordt de driehoek tussen de voormalige Westelijke Singelgracht, het Rijn-Schiekanaal en de Nieuwe Plantage vrijwel volledig gekenmerkt door (brede) twee- en drielaagse, aaneengesloten herenhuizen en enige vrijstaande villa's uit de jaren 1875-1930. In het oostelijk deel van de Nieuwe Plantage zijn aaneensluitende voortuinen aanwezig, die in enkele gevallen nog oorspronkelijke erfscheidingen hebben.
Opmerkelijk is dat bij een aantal herenhuizen op zolderniveau een woonlaag is gecreëerd in de vorm van een mezzanino.

De waarden van de relatie tussen structuur en bebouwing liggen in belangrijke mate in de (gesloten) gevelwanden van de Nieuwe Plantage. De rijzige gevelwanden van de Nieuwe Plantage vormen een zichtbare herinnering aan de voormalige deftige stadsgracht ter plaatse (oostelijk deel) en aan de voormalige Haagweg, tot circa 1930 een belangrijke verkeersader (noordelijke deel).

1.110525180008

Nadere typering van te beschermen waarden

Het volgende kan worden genoemd:
- herkenbaarheid van de (oorspronkelijke) structuren;
- plantsoen van tuinarchitect H.A.C. Poortman;
- architectuurhistorisch belang van beeldbepalende bebouwing;
- relatie tussen openbare ruimte en bebouwing.

Begrenzing

Aan de zuidzijde valt de begrenzing samen met de begrenzing van het beschermde gezicht van de binnenstad van Delft. De noord- en oostgrens wordt gevormd door het Rijn-Schiekanaal. De Delftse Vliet en het Kalverbos ten slotte vormen de westgrens.
De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/42/02.

Waardering

Van algemeen belang zijn vanwege hun bijzondere architectuurhistorische, sociaal-economische en cultuurhistorische waarden: de goed herkenbare en grotendeels uiterst gave historisch-ruimtelijke structuur en het historisch bebouwingsbeeld van Delft-Noord, waarin in het bijzonder de fysiek-ruimtelijke aspecten van de direct met de opkomst van de grootindustrie samenhangende historisch-stedenbouwkundige ontwikkelingen worden weerspiegeld.

Rechtsgevolg van de aanwijzing

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

1.110525180009

Bronnen

Literatuur

- A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* [13 delen + supplement]. Gorinchem 1839-1851.
- *Beschermde stads- en dorpsgezichten ex artikel 20 van de monumentenwet; gemeente Delft [...]; stadsgezicht Delft en idem (foto's).* Z.p. [Zeist], z.j. [1970].
- C. Boekraad e.a. *Architectuurgids Delft.* Utrecht 2009
- D.I. Grinberg, *Housing in The Netherlands 1900-1940*, Delft 1982
- E.J. Hoogenberk en B.D. Verbrugge, *Bedreigde gebouwen; bouwen, breken en behouden in Delft 1840-1940*, Delft 1982.
- *Jongere bouwkunst en stedebouw 1800-1945; Delft.* 6 delen. Den Haag 1995.
- P. van der Krogt, *Straatnamen van Delft.* Delft 2000
- K.A. Mans en W.A.M. van Winden, *Architectuurgids van Delft 1240-1992*, Delft 1992.
- C.S. Oldenburg-Ebbers, A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, deel West; Noord-Holland, Zuid-Holland*, Rotterdam 1998.
- C. Scheffer en A.F.J. Niemeijer, *Architectuur en stedebouw in Zuid-Holland 1850-1945*, Zwolle/Zeist 1996.
- R.A.F. Smook, *Binnensteden veranderen; atlas van het ruimtelijk veranderingsproces van Nederlandse binnensteden in de laatste anderhalve eeuw*, Zutphen 1984.
- H.V. van Walsum, *De gemeentegrenzen van Delft,* in Historisch Jaarboek voor Delft 2003, Historische vereniging Delfia Batavorum. Delft 2004
- W.F. Weve, *Kalveren op de Nieuwe Plantage,* in cultuurhistorisch magazine 'Delf', jrg. Nr. 12, nr. 1, maart 2010. Delft 2010.

Kaarten

- Waarderingskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2011.
- Delft, omstreeks 1865. Bron: www.atlas1868.nl. J. Kuyper, *Gemeente Atlas van Nederland 1865-1870; naar officieele bronnen bewerkt.*Oude stadskaart Delft, begin 20e eeuw.
- Delft, omstreeks 1913. Bonnekaartnummer 459, verkend in 1874, herzien in 1888, ged. herzien in 1913. Uitgave 1913. Schaal 1:25.000.
- Delft, 1933. Bonnekaartnummer 459, verkend in 1933. Uitgave 1934. Schaal 1:25.000.

Luchtfoto

- Nieuwe Plantage. Bron: Gemeente Delft.

Colofon

Uitgave:
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed , Amersfoort 2011

Onderzoek en tekst:
Provincie Zuid-Holland, drs. A.F.J. Niemeijer

Kaartmateriaal
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex en drs. N.H. van Diepen

Foto omslag
www.picturesofholland.nl

Redactie
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, H. Bos en drs. B.A.R.T. Broex

Productie
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed /Drukkerij Mailfors Amersfoort.

Bijlagen

1. Waarderingskaart.
2. Delft, omstreeks 1865.
3. Oude stadskaart Delft, begin 20e eeuw.
4. Delft, omstreeks 1913.
5. Delft, 1933.
6. Luchtfoto: Nieuwe Plantage

1.110525180010

Waarderingskaart Nieuwe Plantage

Legenda

ruimtelijke karakteristiek

- begrenzing beschermd stadsgezicht
- begrenzing beschermd gezicht Delft
- historisch gevelbeeld, maat, rooilijn en schaal van belang
- maat, rooilijn en schaal van belang
- verstorende bebouwing
- groen- of tuinaanleg
- water
- voormalige kavelsloot
- zichtlijn

topografie

- bebouwing
- grasland
- waterloop
- weg, pad
- tramspoor

0 50 100 150 200 m

N

© RCE, e-KS/BB
18 januari 2011

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Kaart 1 *Waarderingskaart*

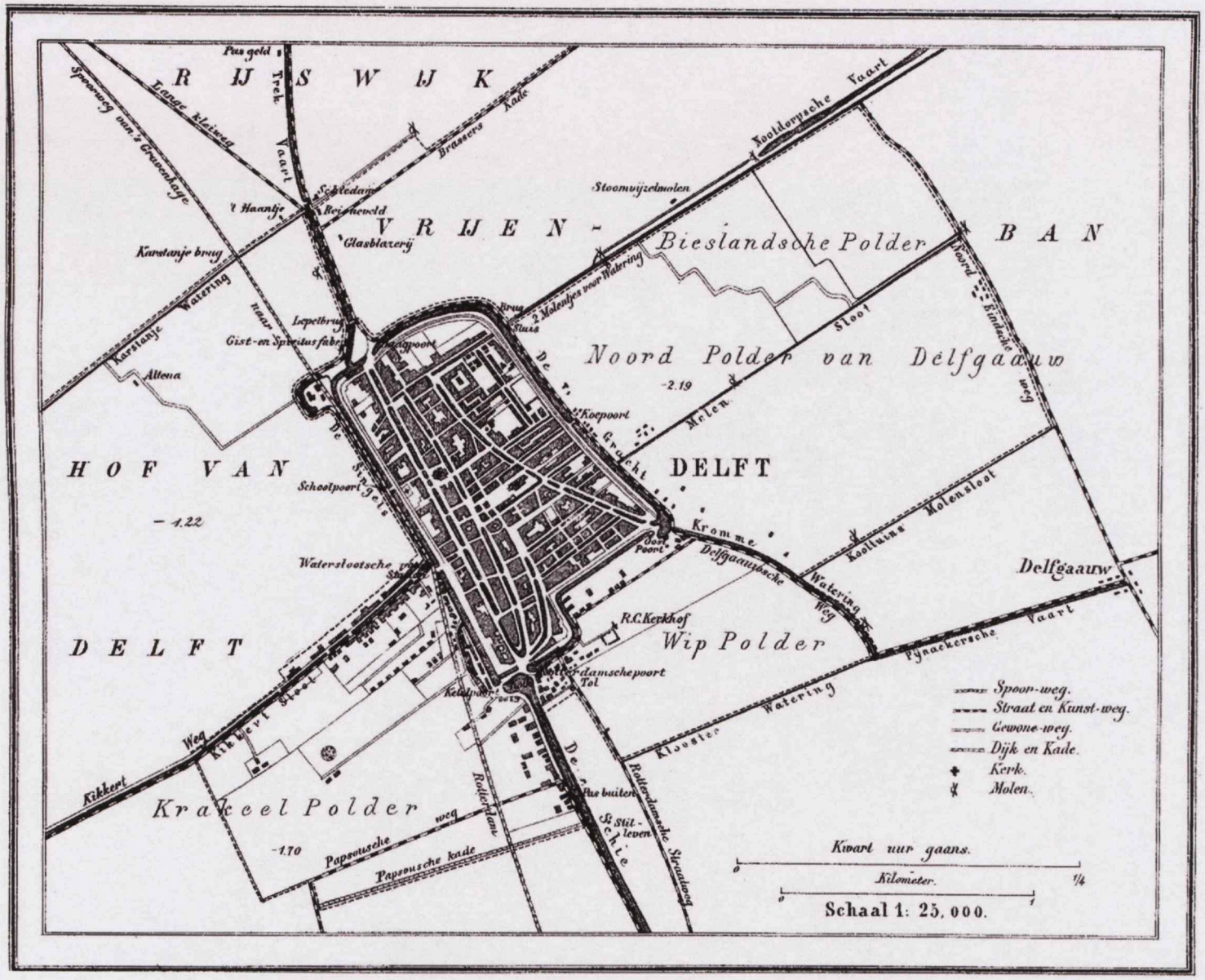

Kaart 2 Delft, omstreeks 1865

1.110525180011

Kaart 3 Oude stadskaart Delft, begin 20^e eeuw

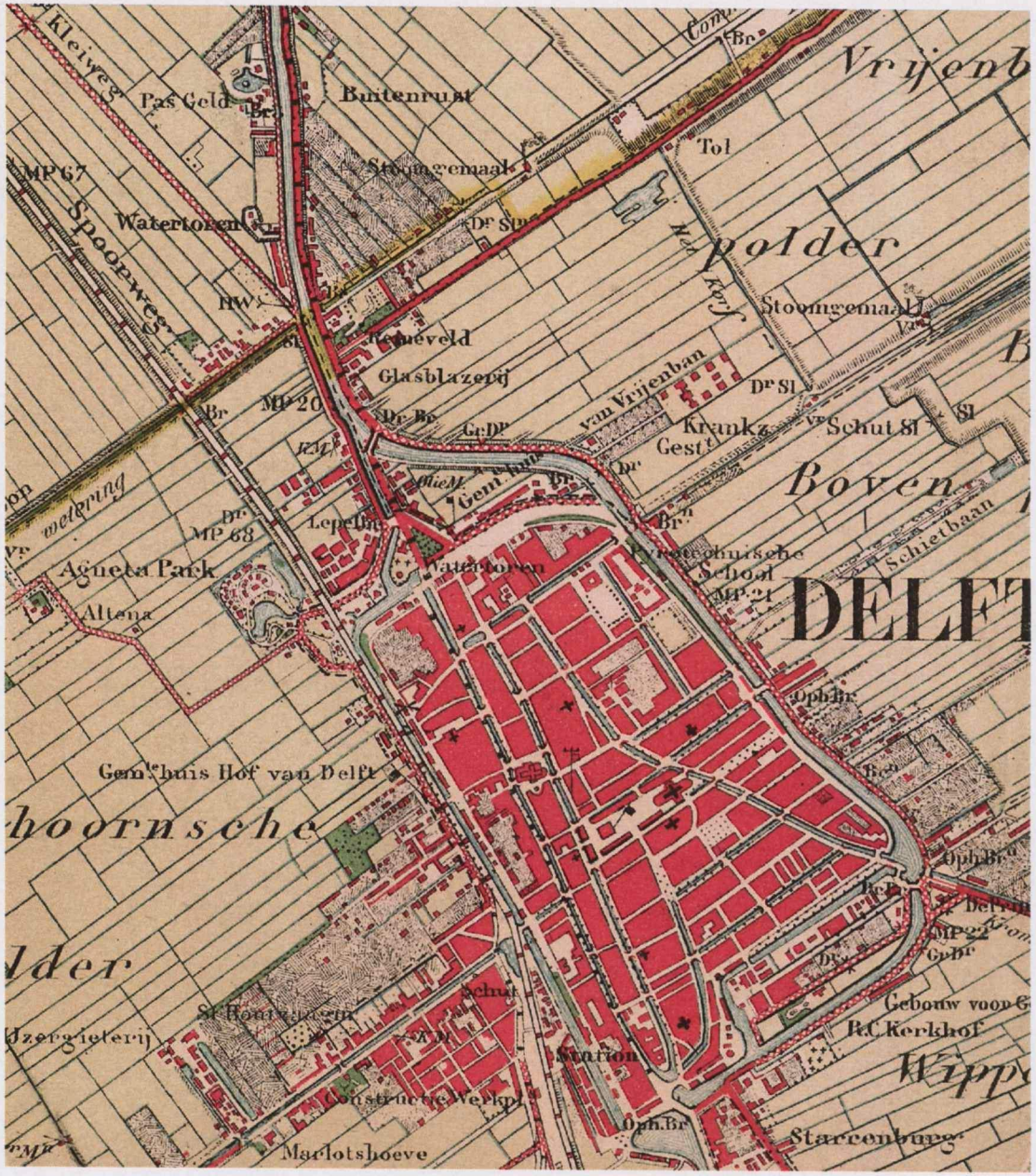

Kaart 4 Delft, omstreeks 1913

1.110525180012

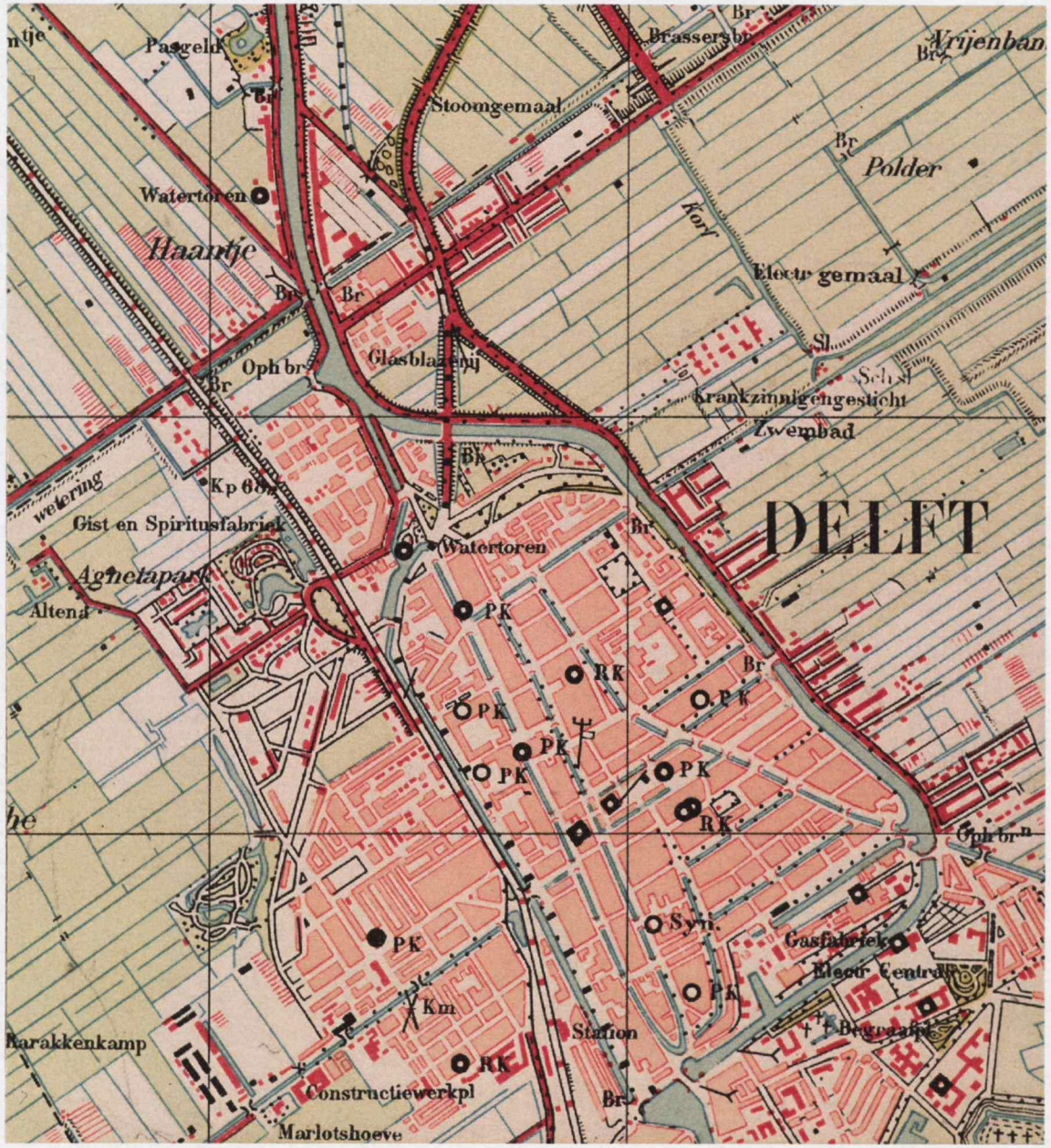

Kaart 5 Delft, 1933

Kaart 6 Luchtfoto: Nieuwe Plantage

archeologie

1.110525180013

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 - 421 7 421 | fax 033 - 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl (met routebeschrijving)

Archief, bibliotheek en collecties
Open ma t/m vr 9-17 uur
bibliotheek@cultureelerfgoed.nl

Vestiging Lelystad
Oostvaardersdijk 01-04 | 8244 PA Lelystad
0320 - 269 700

Gratis abonnementen op ons kwartaalblad met brochures, alsmede adreswijzigingen, bestellingen van meerdere exemplaren en al uw vakinhoudelijke vragen: info@cultureelerfgoed.nl of 033 - 421 7 456.

cultuur landschap